

Popiersie Hipokratesa autorstwa Rubensa

Hipokrates z Kos (gr. Ἱπποκράτης; ur. ok. 460 p.n.e. na wyspie Kos, zm. ok. 370 p.n.e. w Laryszie) – lekarz grecki, jeden z najwybitniejszych prekursorów współczesnej medycyny, obdarzony przydomkiem "ojca medycyny". Jego imię pierwotnie zapisywane było przez dwa p(π). Z czasem jednak, w XX wieku, dokonano zmiany pisowni na jedno p. Obecnie wraca się do pierwotnej pisowni przez dwa p (π). Różnica o tyle istotna, iż Hipokrates oznacza z greckiego *podwładny*, a Hippokrates – *koniowładny*. Zawodu nauczył się u swego ojca, a wiedzę pogłębiał, podróżując m.in. po Egipcie i Azji Mniejszej, zwiedzając Tesalię i Ateny.

Metody i idee jego szkoły znamy z zachowanego dzieła *Corpus Hippocrateum*, stanowiącego zbiór około siedemdziesięciu pism lekarskich sprzed połowy IV wieku p.n.e. zebranych 100 lat po śmierci Hipokratesa. Pomimo opatrzenia ich jego imieniem pism samego Hipokratesa nie udało się wyróżnić, choć uznaje się, że jest autorem m.in. "Prognoz koskich" i "Aforyzmów", które dotyczą takich dziedzin, jak anatomia, patologia, chirurgia, położnictwo i inne zabiegi lekarskie (są one często podawane mylnie jako cytaty z przysięgi Hipokratesa, która stanowi podstawę etyki lekarskiej). Dzieła Hipokratesa zostały po raz pierwszy przetłumaczone i wydrukowane w 1525 roku w Wenecji.

Wśród licznych papirusów z pismami o treści medycznej znalezionych w Oksyrynchos, świadczących być może o tradycji edukacji medycznej w tym mieście Górnego Egiptu, jest m.in. papirus 4969, będący pierwszym wydaniem świadectwem tekstu *De Articulis*, należącego do *Corpus Hippocrateum*, oraz papirus 4970 - rzadkie świadectwo edukacyjnego wykorzystania przysięgi Hipokratesa w starożytności.

Metoda Hipokratesa opierała się na metodach racjonalnych. Na podstawie obserwacji i doświadczeń wyciągał wnioski prowadzące do ustalenia diagnozy. Jego szkoła nacechowana była troską o zdrowie chorego (łac. *salus aegroti suprema lex* – zdrowie chorego najwyższym prawem). Leczenie miało polegać na wspomaganiu naturalnych procesów zdrowienia, a naczelną zasadą było nieszkodzenie choremu (łac. *primum non nocere* – po pierwsze nie szkodzić). Główną siłą leczącą jest sama natura, lekarz ma jej jedynie pomagać, jest więc *minister naturae* (sługą natury), a nie nauczycielem (*magister*). Stworzył pierwsze opisy dotyczące zimna, ciepła słonecznego, światła i ćwiczeń fizycznych jako zabiegów leczniczych. Zajmował się zniekształceniami kręgosłupa (stworzył urządzenie do redukcji

skoliozy). Opisał także sposób amputacji kończyn, budowę protez oraz obuwia korygującego wady stóp. Opisywał leczenie złamań, ran, hemoroidów, przetok odbytu. Stosował balneoterapię w leczeniu chorych. Był zwolennikiem leczenia opartego na zasadach racjonalnych, wnikliwej obserwacji chorego, wyciągania wniosków pozwalających na zdiagnozowanie choroby i dobór odpowiadających jej sposobów leczenia.

Wyróżnił w organizmie cztery podstawowe soki (płyiny, "humory"):

- ❖ krew,
- ❖ żółć,
- ❖ śluz zwierzęcy,
- ❖ czarna żółć.

Zaburzenie równowagi między nimi miało być przyczyną choroby (patologia humoralna). Przewaga jednego z tych elementów miała również być przyczyną określonego typu temperamentu:

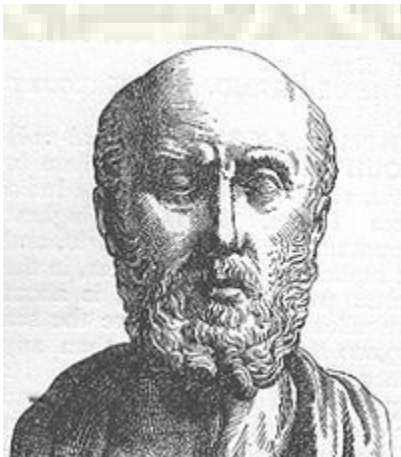
- ❖ sangwiczny – przewaga krwi,
- ❖ choleryczny – żółci,
- ❖ flegmatyczny – śluzu,
- ❖ melancholiczny – czarnej żółci.

Naukę o temperamentach kontynuował Galen.

Wprowadził dietę i higienę jako środki profilaktyczne, zapobiegające chorobom. Zwalczał również takie przesady, jak ten, że epilepsję wywołuje opętanie przez demona. Wiele terminów wprowadzonych przez niego jest używane do dziś, np. rak, *diagnosis* (rozpoznanie), *prognosis* (rokowanie), *thearapia* (leczenie), epidemia, inne natomiast noszą jego imię np. twarz Hipokratesa - zapalenie otrzewnej, (cholera). Uważał, że środowisko i klimat wpływa na stan zdrowia i kondycję człowieka. Swe przemyślenia zawarł w pracy *Peri aeron, hydaton, topon*, która została przetłumaczona przez Henryka Łuczkiewicza na język polski pt. *O powietrzu, wodach i okolicach*. Do dziś za Hipokratesem wyróżnia się pięć cech zapalenia: *dolor* – ból, *calor* – ocieplenie, *rubor* – zaczerwienienie, *tumor* – obrzmienie, *functio laesa* – upośledzenie funkcji.

Hipokrates uważał też, że na podstawie wyglądu człowieka można ustalić jego stan zdrowia. Sama twarz może wiele o tym powiedzieć. Do historii medycyny przeszło też tzw. oblicze Hipokratesa (łac. *facies Hippocratica*), które jest oznaką zbliżającej się śmierci. Twarz Hipokratesa odznacza się: zastrzonymi rysami, wydłużonym nosem, wpadniętymi oczami, zapadniętymi policzkami, ziemistą cerą, spieczonymi ustami. Najczęstszą przyczyną śmierci u tych osób jest zapalenie otrzewnej lub cholera.

Ἱπποκράτης

Ο **Ιπποκράτης** (π. 460 π.Χ.-360 π.Χ.) ήταν περίδοξος Έλληνας γιατρός, ο πρώτος που ταξινόμησε συστηματικά την ιατρική και επιχείρησε μια μεθοδευμένη θεραπεία των νοσημάτων. Ήταν Κώος, Ασκληπιάδης κατά το γένος και γιος του Ηρακλείδη και της Φαιναρέτης ή της Πραξιθέας κόρης της Φαιναρέτης κατ' άλλους. Από τη μητέρα του ήταν 20ος έγγονος του Ηρακλή και από τον πατέρα τον 18ο έγγονο του Ασκληπιού. Αρχικά υπήρξε μαθητής του ίδιου τον πατέρα του, κατόπιν του Ηρόδικου, του Γοργία, του ρήτορα Λεοντίου και του Δημόκριτου του Αβδηρίτη, αν και αρκετοί ερευνητές ισχυρίζονται πως η σχέση του με τον Γοργία και τον Δημόκριτο ήταν μια πνευματική επικοινωνία και όχι σχέση μαθητείας.

Αφού εκπαιδεύτηκε στην ιατρική αναχώρησε απ' την Κω και επισκέφθηκε διαδοχικά τη Θεσσαλία, τη Θάσο και τη Θράκη. Η φήμη του απλώθηκε γοργά σε όλη την Ελλάδα και πέρα από τα όριά της στην κραταιά Περσία. Ο Αρταξέρξης τον κάλεσε στην αυλή του στέλνοντας πρέσβεις με πολύτιμα δώρα αλλά εκείνος αρνήθηκε να φύγει απ' την πατρίδα του. Λέγεται πως θεράπευσε τον βασιλιά των Μακεδόνων Περδίκκα και λύτρωσε τα Άβδηρα από λοιμό. Ορισμένοι ισχυρίζονται πως εκεί θεράπευσε τον «μανιακό», όπως τον αποκαλούσαν, Δημόκριτο, αν και από μεταγενέστερους συγγραφείς έχει καταγραφεί ο θαυμασμός που ένιωθε ο Ιπποκράτης για το σοφό άνδρα. Όπως φαίνεται, αυτός ο ισχυρισμός είναι ανυπόστατος. Βοήθησε πολύ τους Αργείους και τους Αθηναίους, λαμβάνοντας προληπτικά μέτρα για την εξάπλωση λοιμωδών νοσημάτων. Οι τελευταίοι, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης τον μύησαν στα ελευσίνια μυστήρια και τον ανακήρυξαν πολίτη των Αθηνών. Επίσης, παραχώρησαν δωρεάν σίτιση στο Πρυτανείο για αυτόν και τους απογόνους του, αν και οι σύγχρονοι ερευνητές αμφισβητούν την ανάμειξη του σε γεγονότα της αττικής γης. Πέθανε περίπου στην ηλικία των ενενήντα χρόνων στη Λάρισα και τάφηκε κάπου μεταξύ Γυρτώνος, Τιρνάβου και Λαρίσης. Σύμφωνα με τον Άνθιμο Γαζή το μνήμα του διατηρήθηκε μέχρι και το δεύτερο μ.Χ. αιώνα.

Ο Ιπποκράτης έζησε στην Ελλάδα κατά τον χρυσό αιώνα, ο οποίος ανέδειξε μεγάλους άνδρες, όπως ο Σοφοκλής, ο Ευριπίδης και ο Θουκυδίδης. Περίοδευσε, όπως λέγεται, στη Θεσσαλία, τη Θράκη, τη Θάσο, τη Σκυθία, πιθανώς δε και στη Μέση Αίγυπτο. Είναι ο πρώτος που θεμελίωσε την επιστημονική ιατρική όπως βεβαιώνει και ο Γαληνός, (*πρώτος εξήνεγκε την τελείαν παρ' Έλλησι ιατρικήν*. xiv, 676). Τα έργα του είναι προϊόντα έξοχης παρατήρησης, εμπειρίας και σπάνιου ορθολογισμού. Ουσιαστικά αποτελούν το μεγαλύτερο σταθμό στην πορεία της ελληνικής ιατρικής.

Τα έργα που αποτελούν την Ιπποκράτειο Συλλογή είναι 59 στον αριθμό, γράφτηκαν στην ιωνική διάλεκτο μεταξύ του 440-340 π.Χ. και είναι τα αρχαιότερα μνημεία ακριβούς επιστημονικής ιατρικής. Χωρίζονται σε τομείς.

Γενικής φύσης είναι:

- ❖ *ο Όρκος*
- ❖ *ο Νόμος*
- ❖ *Περί Αρχαίας Ιατρικής*
- ❖ *Περί Ιατρού, Περί Τέχνης*
- ❖ *Περί Ευσημοσύνης*
- ❖ *Παραγγελίας και Αφορισμοί*

Ανατομικά και φυσιολογικά είναι:

- ❖ *Περί Ανατομής*
- ❖ *Περί Καρδίας*
- ❖ *Περί Σαρκών*
- ❖ *Περί Αδένων*
- ❖ *Περί Οστέων Φύσεως*
- ❖ *Περί Γονής*
- ❖ *Περί Φύσεως Παιδίου*
- ❖ *Διαιτητικά*
- ❖ *Περί Τροφής*
- ❖ *Περί Διαίτης*
- ❖ *Περί Διαίτης Υγιεινής*

Γενικής παθολογίας είναι:

- ❖ *Περί Αέρων, Υδάτων, Τόπων*
- ❖ *Περί Χυμών*
- ❖ *Περί Κρίσεων*
- ❖ *Περί Κρισίμων*
- ❖ *Περί Εβδομάδων*
- ❖ *Περί Φυσών*

Στην προγνωστική ιατρική ανήκουν:

- ❖ *Προγνωστικόν*
- ❖ *Προρρητικόν και Κωακαί Προγνώσεις*

Στην ειδική νοσολογία:

- ❖ *Περί Επιδημιών*
- ❖ *Περί Παθών*
- ❖ *Περί Νόσων*
- ❖ *Περί των Εντός Παθών*
- ❖ *Περί της Ιερής Νόσου*
- ❖ *Περί Τύπων των κατ' άνθρωπον*

Στη Θεραπευτική ανήκουν:

- ❖ *Περί Διαίτης Οξέων*
- ❖ *Περί Υγρών Χρήσιος*

Στη χειρουργική ανήκουν:

- ❖ *Κατ' Ιατρείον*
- ❖ *Περί Ελκών*
- ❖ *Περί Αιμοροϊδων*
- ❖ *Περί Συρίγγων*
- ❖ *Περί των εν τη Κεφαλή Τραυμάτων*
- ❖ *Περί Αγμών*
- ❖ *Περί Άρθρων. Μολχικός*

Στη μαιευτική και τη γυναικολογία τα:

- ❖ *Περί Παρθενίων*
- ❖ *Περί Γυναικείας Φύσεως*
- ❖ *Περί Γυναικείων Α', Β'*
- ❖ *Περί Αφόρων*
- ❖ *Περί Επικυήσεως*
- ❖ *Περί Επταμήνου και Οκταμήνου*
- ❖ *Περί Εγκατατομής Εμβρύου*

Στην οφθαλμολογία ανήκει το:

- ❖ *Περί Όψεως*

Στην παιδιατρική ανήκει το:

- ❖ *Περί Οδοντοφυΐας*

Εκτός των παραπάνω έργων περιλαμβάνονται και 24 Επιστολές και το *Περί Μανίας Λόγος*, στο οποίο περιγράφεται η πρόσκληση του Ιπποκράτη από τους Αβδηρίτες για την υποτιθέμενη θεραπεία του Δημόκριτου. Όμως, οι πολλές διασκευές των έργων του, η προσθήκη ψευδεπίγραφων από αρχαιοτάτων χρόνων οδήγησαν τους μεταγενέστερους μελετητές στην αδυναμία διάκρισης των νόθων έργων από τα γνήσια. Άλλωστε η συλλογή στη σημερινή μορφή της έγινε περίπου κατά το 300 π.Χ., στους Αλεξανδρινούς χρόνους, οπότε και άρχισε με την εντολή του Πτολεμαίου η περισυλλογή των συγγραμμάτων του. Έτσι, κρίθηκε αναγκαίο να περιληφθούν όλα τα συγγράμματα που έφεραν το όνομά του, ακόμη και αν υπήρχαν βάσιμες υποψίες πως ήταν ψευδεπίγραφα, αρκεί να ανήκαν στους προ-αριστοτελικούς χρόνους.

Βέβαια, το ζήτημα της γνησιότητας απασχόλησε για πολύ τους ερευνητές, με αποτέλεσμα να καταγραφούν πολλές και παράδοξες απόψεις. Ο Ερωτιανός, για παράδειγμα, παραδέχεται μόνον 31 συγγράμματα, ενώ ο Γαληνός μειώνει τον αριθμό τους περίπου σε 13. Από τους νεότερους ο Γάλλος ιστορικός της ιατρικής Εμίλ Λιτρέ, στηριζόμενος στην ιωνική διάλεκτο γεμάτη με τους «δωρισμούς» του Ιπποκράτη, εξαιτίας της δωρικής καταγωγής του, παραδέχεται ως γνήσια, εκτός του Όρκου και του Νόμου, άλλα έντεκα έργα. Ο Ντιλς

παραδέχεται μόνον τρία κ.ο.κ. Σημαντικότερη από τις εκδόσεις του έργου του παραμένει η δεκάτομη έκδοση του Εμίλ Λιτρέ (1829-1861), στο Παρίσι, με ελληνικό κείμενο και γαλλική μετάφραση. Η νεότερη έκδοση των έργων ανήκει στον Κουλβάν (Λειψία 1894 και 1902), αλλά παρέμεινε ανολοκλήρωτη. Από τους Έλληνες άριστη κριτική στα έργα του έκανε ο Αδαμάντιος Κοραής στα *Περί Αερίων Υδάτων και Τόπων* και *Περί Διαίτης Οξέων και Αρχαίας Ιατρικής*.

Γενικά, ο Ιπποκράτης θεωρεί ότι τα πάντα προέρχονται από τα 4 στοιχεία, σε καθένα από τα οποία ανταποκρίνεται η ιδιότητα του ψυχρού, του ξηρού, του θερμού, του υγρού. Στα στερεά συστατικά του σώματος υπερισχύει το γαιώδες και στα υγρά το υδατώδες. Συνεκτική ουσία των πάντων είναι το πνεύμα, έμφυτο και θερμό στον άνθρωπο, που εδρεύει στην καρδιά. Θεμελιώδη υγρά του σώματος είναι το αίμα, το φλέγμα, η κίτρινη και η μαύρη χολή. Από την ισορροπία και την ανισορροπία τους εξαρτάται η υγεία ή η νόσος.

Στο σώμα ενυπάρχει μια ιδιαίτερη ζωική δύναμη, η *φύσις*. Από αυτή τη δύναμη εξαρτάτο η συντήρηση, η ανάπτυξη, αλλά και η θεραπεία του σώματος και η επαναφορά του από την παθολογική κατάσταση στη φυσιολογική. Αυτή είναι και η μεγαλοφυέστερη σύλληψη της διάνοιας του Ιπποκράτη, ο οποίος δικαιώνεται σήμερα από τις σύγχρονες απόψεις περί υγείας και ισορροπίας του βιο-ενεργειακού δυναμικού του οργανισμού. Άλλωστε ο Ιπποκράτης δεν εντοπίζει τη νόσο στα όργανα. Θεωρεί πως ο οργανισμός νοσεί ή θεραπεύεται ως σύνολο και έτσι ο ασθενής αντιμετωπίζεται με ένα τελείως διαφορετικό μάτι και προοπτική.

Κατά τον Ιπποκράτη και τους αποκαλούμενους Ιπποκρατικούς ο γιατρός οφείλει να απορρίπτει κάθε είδους δεισιδαιμονία, να είναι καθαρός στο σώμα και αχώριστος της ηθικής. Η ζωή του πρέπει να είναι σεμνή και γεμάτη σιγή και ο ίδιος να είναι φιλόσοφος. Δίκαια, λοιπόν, ο Αντρέας είδε στους Ιπποκρατικούς, ανθρώπους στερημένους από τη σύγχρονη τεχνολογία της παρατήρησης να δρουν με την πνευματική τους δύναμη και μόνον και να οδηγούνται στις ίδιες αλήθειες ή ιδέες, στις οποίες οδηγούνται σήμερα οι επιστήμονες με την αργή και επίπονη εργασία της ανάλυσης και της παρατήρησης. Για τον Γαληνό ο Ιπποκράτης είναι «Θεός», μέγιστος των γιατρών και πρώτος των φιλοσόφων. Δεν περιορίστηκε στον απλό εμπειρισμό, αλλά τον ένωσε με τη διάνοια, προκειμένου να γνωρίσει τη φύση.

Η μορφή του Ιπποκράτη ως «Πατέρα της Ιατρικής» παραμένει ισχυρή όχι μόνο στους ιστορικούς κύκλους της αρχαιότητας και στη σύγχρονη εποχή, αν και έχουμε συνηθίσει να τον βλέπουμε μέσα από τα μάτια του Γαληνού. Ο Γαληνός περιγράφει τον Ιπποκράτη όπως θα περιέγραφε μάλλον τον εαυτό του, κι έτσι έδωσε έμφαση στα κείμενα μόνον που τον ενθουσίαζαν. Όμως, παραμένει ταυτόχρονα και ο συνδετικός κρίκος για τη διάδοση της διδασκαλίας του, καθώς μετέφερε το ενδιαφέρον του σε μεταγενέστερους γιατρούς.

Έτσι, με την αντιγραφή των κειμένων του οι ιδέες του Ιπποκράτη επιβίωσαν κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και τις κληρονόμησαν οι γιατροί της Αναγέννησης. Η συλλογή έγινε το θεμέλιο γύρω από το οποίο καταγράφηκε η εμπειρία της ιατρικής, προκειμένου να χτιστεί το σύγχρονο οικοδόμημα της ιατρικής. Μόνον που η σύγχρονη ιατρική εξειδικεύτηκε τόσο, ώστε έχασε το συνολικό οικοδόμημα, τη θεμελιώδη ιδέα του Ιπποκράτη. Με βάση το γεγονός ότι οι Ιπποκρατικοί, εκτός από το ότι ήταν φιλόσοφοι, ενδιαφέρονταν και για άλλους τομείς, προκειμένου να καταλήξουν στις εύστοχες και αποκαλυπτικές παρατηρήσεις τους, όπως για παράδειγμα η εθνογραφία. Η ευρύτητα των γνώσεών τους οδηγούσε σε ερμηνείες που δε σχετιζόνταν μόνο με τη μηχανιστική θεώρηση του ανθρώπινου οργανισμού, κάτι που θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της η ιατρική επιστήμη σήμερα, προκειμένου να οδηγηθεί στο σύγχρονο, παγκόσμιο θαύμα της θεραπείας.

Ο όρκος του Ιπποκράτη είναι ο όρκος που λαμβάνεται από ιατρούς και αναφέρεται στην ηθική εξάσκηση της ιατρικής. Πιστεύεται πως ο όρκος γράφτηκε από τον Ιπποκράτη τον 4ο αιώνα π.Χ. ή από έναν από τους μαθητές του, και έτσι περιλαμβάνεται στην Ιπποκρατική συλλογή. Παρ'όλο που είναι περισσότερο ιστορικής και ηθικής αξίας, ο όρκος θεωρείται ως "τελετή περάσματος" για αυτούς που εκπαιδεύτηκαν να ασκούν την ιατρική, ωστόσο δεν είναι πλέον αναγκαστικό και δεν λαμβάνεται από όλους τους ιατρούς.

